

Zbigniew Bereszyński
(Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu)
dr, zbereszynski@wp.pl

Środowisko studenckie Opola i komunistyczny aparat władzy w latach 1954-1968

Z początkiem września 1954 r., na mocy decyzji Ministerstwa Oświaty, przeniesiono z do Opola siedzibę Wyższej Szkoły Pedagogicznej, utworzonej cztery lata wcześniej we Wrocławiu. W ten sposób Opole, będące od 1950 r. stolicą nowego województwa, uczyniło pierwszy krok na drodze do stania się lokalnym ośrodkiem akademickim¹.

W 1956 r. ukończyło studia magisterskie na opolskiej WSP pierwszych 21 absolwentów tej uczelni². Trzy lata później podjęte zostały pierwsze działania na rzecz utworzenia w Opolu wyższej uczelni technicznej. Ze względu na brak kadry naukowo-dydaktycznej oraz odpowiedniej bazy materialnej utworzono w Opolu początkowo tylko punkt konsultacyjny studiów wieczorowych Politechniki Śląskiej w Gliwicach. W roku akademickim 1965/1966 powołano Wyższe Zawodowe Studium Techniczne, które z kolei w czerwcu 1966 r. przekształcone zostało w Wyższą Szkołę Inżynierską³. W 1970 r. uczel-

¹ Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), Akta Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodowej w Opolu (dalej: WK FJN w Opolu), 163, T. Musioł, *Szkolnictwo na Opolszczyźnie w okresie 20-lecia Polski Ludowej*, Opole 1966, b.p.; S. S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis. Ludzie – fakty – wydarzenia. Księga jubileuszowa w 50. rocznicę Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu i 10. rocznicę powstania Uniwersytetu Opolskiego*, Opole 2004, s. 17-19, 22-24. W tym czasie miejscowa WSP nie była jeszcze uczelnią typu akademickiego, a zatem droga do powstania ośrodka akademickiego w całym tego słowa znaczeniu dopiero się zaczynała.

² K. Kownacka, *Absolwent numer jeden*, „Nowa Trybuna Opolska” z 15 stycznia 2004 r., s. 15.

³ APO, WK FJN w Opolu, 163, T. Musioł, dz. cyt., b.p.; APO, Akta Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu (dalej: KW PZPR w Opolu), 339, Informacja w sprawie uruchomienia i rozwoju Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu, 11 X 1966 r., s. 62; Ł. Brandt, *Powstała Wyższa Szkoła*

nia ta wydała dyplomy pierwszym swoim absolwentom na studiach stacjonarnych⁴.

Na terenie Opola działały też punkty konsultacyjne szkół wyższych, kształcące słuchaczy w systemie zaocznym. Były to następujące placówki: Zawodowe Studium Administracyjne (działające od roku akademickiego 1959/1960), Wyższe Zawodowe Studium Ekonomiczne – filia Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Katowicach, a następnie Wydziału Gospodarki Narodowej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu (działające od roku akademickiego 1960/1961) oraz Studium Zaoczne Prawa – filia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego (działające od października 1965 r.)⁵.

W latach 1950-1971 funkcjonowało w Opolu także Studium Nauczycielskie, mające charakter szkoły pomaturalnej. Druga taka szkoła na terenie województwa opolskiego mieściła się w Raciborzu⁶.

Zdecydowana większość absolwentów opolskich uczelni wyższych w późniejszym życiu zawodowym wykonywała pracę mniej lub bardziej ściśle związaną z ich kierunkiem wykształcenia – jako nauczyciele, wychowawcy, wyższa lub średnia kadra techniczna itp. Znaczna część w rozmaity sposób zasiłała jednak kadry aparatu władzy PRL: niektórzy jako działacze partyjni lub państwowi, inni jako funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa, jeszcze inni jako dziennikarze zapewniający propagandową obsługę rządzących itd.

Stanisław Nicieja, autor popularnego zarysu historii polskiej WSP i Uniwersytetu Opolskiego, a zarazem absolwent owej uczelni, podaje, że ok. czterdzieści proc. wychowanków WSP podjęło pracę „poza szkolnictwem, głównie w administracji państwowej, organizacjach społeczno-politycznych, w placówkach kulturalnych i naukowych, w policji, wojsku, oraz w przedsię-

Inżynierska, „Kalendarz Opolski” 1967, s. 80-81; M. Kutyma, T. Musioł, *Oświata i nauka*, [w:] *Opole. Monografia miasta*, red. W. Dziewulski i F. Hawranek, Opole 1975, s. 592-593.

⁴ APO, KU PZPR WSP w Opolu, 8, Ocena bazy szkolnictwa wyższego (WSI), b.d., s. 8.

⁵ APO, WK FJN w Opolu, 163, T. Musioł, dz. cyt., b.p.; APO, KW PZPR w Opolu, 614, Informacja na posiedzenie Sekretariatu Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Opolu, dotycząca bazy lokalowej Punktów Konsultacyjnych Szkół Wyższych w Opolu, luty 1978 r., s. 229.

⁶ APO, KW PZPR w Opolu, 333, Analiza pracy ideowo-wychowawczej prowadzonej przez POP [PZPR] w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu i Studiach Nauczycielskich w Opolu i Raciborzu. Załącznik nr 2 do Protokołu nr 16 z obrad Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu odbytego 1 VII 1965 r., s. 45; APO, KU PZPR WSP w Opolu, 8, Protokół z zebrania Podstawowej Organizacji Partyjnej [PZPR] Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu, odbytego 12 XI 1971 r., b. p. Por. S. Krawcewicz, *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli. Problemy i tendencje*, Warszawa 1974, s. 49; T. Kautz, *Przegląd systemu kształcenia nauczycieli w Polsce w latach 1945-2010*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, nr 2, s. 189, 191.

biorstwach produkcyjnych państwowych i prywatnych. Wielu absolwentów opolskiej Almae Matris pełniło ważne role w środowiskach, w których przyszło im się znaleźć, a także kluczowe funkcje społeczno-polityczne⁷. Można zasadnie domniemywać, że podobnie przedstawia się sprawa społeczno-politycznej aktywności absolwentów opolskiej WSI.

Przez całą historię opolskich uczelni wyższych przewija się również inny wątek, stanowiący niejako odwrotną stronę medalu. Znaczna część ich słuchaczy bywała źródłem poważnych problemów dla aparatu władzy PRL, gwałtownie nasilających się podczas kolejnych kryzysów politycznych w kraju.

Sprawowanie przez aparat władzy politycznej kurateli nad opolskim środowiskiem akademickim bardzo utrudniała od początku religijność dużej części studentów w połączeniu z duszpasterskim oddziaływaniem miejscowego duchowieństwa. Już w listopadzie 1954 r. na posiedzeniu Komitetu Uczelnianego PZPR przy opolskiej WSP narzekano na „wrogą robotę miejscowego seminarium duchownego, zmierzającego do wywierania swych wpływów na młodzież WSP poprzez chóry kościelne, rozmowy poufne ze studentami, fundusz dla biednych studentów itp.”⁸ W kwietniu następnego roku powodem do narzekań stał się udział studentów „w organizowanych przez kler rekolekcjach”⁹.

W późniejszym czasie szczególnie wielkim problemem dla aparatu władzy stała się duszpasterska aktywność opolskich jezuitów, których kościół parafialny wraz z klasztorem bezpośrednio sąsiedował z miasteczkiem akademickim WSP. Bardzo kłopotliwą dla władz komunistycznych działalność duszpasterską wobec środowiska akademickiego rozwinęto z czasem także w niektórych innych parafiach na terenie Opola (parafia katedralna Świętego Krzyża, parafia św. św. Piotra i Pawła)¹⁰.

⁷ S.S. Nicieja, dz. cyt., s. 459.

⁸ APO, KU PZPR WSP w Opolu, 3, Protokół nr 16 z posiedzenia KU PZPR przy WSP w Opolu z 24 XI 1954 r., b.p.

⁹ Tamże, Protokół nr 21 z posiedzenia KU PZPR przy WSP w Opolu z 1 IV 1955 r., b.p. Aleksander Smółka, sekretarz Oddziałowej Organizacji Partyjnej PZPR na Wydziale Matematyczno-Fizycznym WSP, wskazywał w związku z tym na „konieczność usilnej pracy ZMP i KU POP PZPR w kierunku kształtowania naukowego światopoglądu”. Rektor Jan Zborowski postulował wzmoczenie kontaktów KU PZPR „z organizatorami grup partyjnych i grupami studenckimi”, a także obiecywał zajęcie się pracą wychowawczą przez przyszłego prorektora. Na kolejnym posiedzeniu KU PZPR w tymże miesiącu Rościsław Oniszczyk, członek KU i późniejszy rektor opolskiej WSI, proponował „delikatne” propagowanie światopoglądu marksistowskiego „poprzez wykłady, gazetki ściennie itp.” Tamże, Protokół nr 23 z posiedzenia KU PZPR przy WSP w Opolu z 25 IV 1955 r., b.p.

¹⁰ Por. Z. Bereszyński, *Niezależny ruch studencki w Opolu i komunistyczny aparat represji w latach 1980-1989*, [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945-1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 333-335; M. Patelski, *Duszpasterstwo akademickie w Opolu*, „Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego” 2010, nr 3-4, s. 89-90.

Październik '56 i opolskie środowisko akademickie

Opolskie środowisko studenckie odegrało bardzo ważną i dość kłopotliwą dla rządzących rolę po raz pierwszy jesienią 1956 r., gdy do władzy doszło nowe kierownictwo PZPR na czele z Władysławem Gomułką. Już 18 października 1956 r., po rozpadnięciu się uczelnianej organizacji ZMP, studenci opolskiej WSP utworzyli Tymczasowy Studencki Komitet Rewolucyjny, którego celem miała być „walka o suwerenność państwową i socjalizm”. Komitet uważał „za konieczne pogłębienie demokratyzacji na wszystkich szczeblach władz Śląska Opolskiego”¹¹.

24 października 1956 r. ponad pięć tys. opolan, zgromadzonych na ówczesnym Pl. Armii Czerwonej (późniejszy Pl. Kopernika), wysłuchało transmitowanego przez radio historycznego przemówienia Władysława Gomułki, wygłoszonego przed mieszkańcami Warszawy. Następnie odbył się wiec, zorganizowany przez Klub Młodej Inteligencji dla poparcia Gomułki i dokonujących się w kraju przemian politycznych. Wieczorem tegoż dnia ruszył przez miasto pochód, złożony głównie ze studentów opolskiej WSP. Manifestanci, z biało-czerwonymi flagami w rękach, dotarli pod sowieckie koszary przy ul. Plebiscytowej, gdzie wznoszono okrzyki antysowieckie¹².

Trzy dni później, w czasie obrad plenarnych Komitetu Wojewódzkiego PZPR, w domu studenckim Mrowisko odbył się wiec polityczny z udziałem studentów i dziennikarzy. Obecni byli również działacze Klubu Młodej Inteligencji i Zarządu Miejskiego ZMP oraz redaktorzy nowo powołanego opolskiego pisma młodzieżowego „W Marszu”. W przyjętej wówczas rezolucji domagano się pełnej jawności obrad i dopuszczenia na plenum przedstawicieli Polskiego Radia, a także ustąpienia przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej Jana Mrochena oraz wiceprzewodniczącego WRN Karola Tkocza (temu ostatniemu zarzucano, że podczas posiedzenia WRN wypowiedział obraźliwą opinię na temat wiecujących mieszkańców Opola). Żądano również, aby z posiedzenia KW PZPR został wyproszony poprzedni I sekretarz KW Roman Nowak (pełniący tę funkcję do września 1956 r.)¹³. Tego samego dnia tekst przyjętej na wiecu rezolucji został przedłożony w czasie posiedzenia plenarnego KW PZPR przez delegację złożoną z przedstawicieli: WSP, Polskiego Radia, redakcji „W Marszu”, Klubu Młodej Inteligencji oraz Zarządu Miejskiego ZMP¹⁴.

¹¹ S.S. Nicieja, dz. cyt., s. 52.

¹² K. Tarka, *Opolski Październik 1956 roku – aspekty polityczne*, [w:] *Stalinizm i rok 1956 na Górnym Śląsku*, red. A. Dziurok, B. Linek i K. Tarka, Katowice-Opole-Kraków 2007, s. 296-297.

¹³ Tamże, s. 301-302. Roman Nowak uczestniczył w posiedzeniu plenarnym KW PZPR w Opolu jako przedstawiciel KC PZPR.

¹⁴ APO, KW PZPR w Opolu, 76, Protokół z odbytego Plenum KW PZPR w Opolu w dniu 27-28 X 1956 r., s. 110-111. Przedstawiciel WSP oświadczył, że uczestnikiem wiecu „cho-

W reakcji na pojawienie się delegatów WSP, Jan Cyganek, jeden z sekretarzy KW PZPR, pozujący w tym czasie na czołowego rzecznika demokracji, powołując się na słowa Gomułki, apelującego o zakończenie wieców i manifestacji, stwierdził, że „dobrze by było, aby [środowisko] WSP zachowało spokój” i pozwoliło działaczom partyjnym „obradować w normalnych warunkach”¹⁵. Mimo to następnego dnia odbył się w Mrowisku kolejny wiec studencki. Uczestniczyli w nim również przedstawiciele załóg robotniczych z cementowni „Odra” i Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego, a także delegacja KW PZPR. W przyjętej przez robotników i studentów rezolucji domagano się: wolności prasy, dopuszczenia radia na trwające ciągle obrady KW PZPR, rezygnacji z zagłuszania zagranicznych rozgłośni radiowych, ukrócenia samowoli ministerstw i urzędów centralnych, informowania o sytuacji w kraju i regionie oraz zalegalizowania samorządów robotniczych w zakładach pracy, jakie powstawały żywiolowo od lata 1956 r. Sformułowano także szereg postulatów o znaczeniu lokalnym. Zaproszeni na wiec przedstawiciele KW PZPR przedłożyli te żądania obradującemu nadal Komitetowi Wojewódzkiemu. Wieczorem tego samego dnia studenci zebrali się raz jeszcze, poruszeni pogłoskami, że nie wszystkie ich postulaty zostały przedstawione na plenum KW PZPR. Sytuacja została jednak opanowana przez przedstawiciela KW, który zapewnił młodzież, że plenum zostało poinformowane o wszystkich postulatach i weźmie je pod uwagę¹⁶.

Komitet Wojewódzki PZPR ze swej strony postanowił powiadomić studentów o podaniu się do dymisji przez dotychczasowy skład Egzekutywy KW oraz rezygnacji Jana Mrochenia ze stanowiska przewodniczącego WRN. „Z różnych względów” odrzucono jednak postulat transmitowania obrad KW PZPR przez Polskie Radio, a kwestionowaną przez studentów obecność Romana Nowaka uznano za niezbędną „z uwagi na jego udział w pracy na tym terenie do VII Plenum KC”. Powiadomienie studentów o tych ustaleniach zlecono czteroosobowej delegacji KW PZPR¹⁷.

dzilo o sprawy ludności autochtonicznej, to znaczy o jej pozyskanie, a na masówce uważano, że błędna polityka w tej sprawie wiąże się z osobą tow. Nowaka. [...] ludzie [...] boją się, aby tow. Nowak nie wszedł do nowej Egzekutywy [KW PZPR]”. Roman Nowak, dawny działacz Komunistycznej Partii Górnego Śląska i Komunistycznej Partii Polski, był w latach 1950-1956 I sekretarzem KW PZPR w Opolu. Od lipca do października 1956 r., pomiędzy VII a VIII Plenum KC, zasiadał w Biurze Politycznym KC PZPR. W późniejszym czasie był przewodniczącym Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR (1956-1968) oraz przewodniczącym Rady Państwa (1957-1969). Por. M. Sroka, *I sekretarze Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w latach 1950-1990*, „Studia Śląskie” 2016, t. 78, s. 29-33.

¹⁵ APO, KW PZPR w Opolu, 76, Protokół z odbytego Plenum KW PZPR w Opolu w dniu 27-28 X 1956 r., s. 11.

¹⁶ K. Tarka, dz. cyt., s. 302-303.

¹⁷ APO, KW PZPR w Opolu, 76, Protokół z odbytego Plenum KW PZPR w Opolu w dniu 27-28 X 1956 r., s. 126.

29 października 1956 r. studenci i pracownicy naukowcy WSP spotkali się z wojewódzkim kierownictwem PZPR pod przewodnictwem I sekretarza KW Pawła Wojasa. Spotkanie to, odbywające się z udziałem dziennikarzy i kilkudziesięciu robotników, miało przebieg niezwykle burzliwy. Ostatecznie jednak zaakceptowano wniosek, aby nowej Egzekutywie KW PZPR dać czas na wykanie się przed społeczeństwem konkretnymi czynami, świadczącymi o jej poparciu dla sprawy demokratyzacji¹⁸.

Aparat władzy i opolskie środowisko studenckie w latach 1957-1967

Młodzieńczy entuzjazm opolskich studentów, widoczny w ich działaniach na jesieni 1956 r., okazał się niestety zjawiskiem przemijającym w konfrontacji z dalszym rozwojem sytuacji w kraju, który przyniósł wielu osobom głębokie rozczarowanie. Dominującą postawą w tym środowisku stała się polityczna bierność, mająca w wielu przypadkach za tło milczący sprzeciw wobec panujących wokół stosunków.

W 1958 r. kierownictwo uczelnianej organizacji PZPR przy opolskiej WSP oceniało, że osiemdziesiąt proc. młodzieży studenckiej ma obojętny stosunek do polityki, od dziesięciu do piętnastu proc. jest przeciwne polityce prowadzonej przez partię, a tylko pięć proc. odnosi się do niej pozytywnie. Zenon Kawecki z Wydziału Propagandy KW PZPR ubolewał, że „sytuacja polityczna na WSP jest bardzo tragiczna”, studenci nie przychodzą na pochód pierwszomajowy, „natomiast do kościoła idzie prawie cała uczelnia”. W jego odczuciu na uczelni, a nawet w uczelnianej organizacji partyjnej, utrzymywały się też „nastroje antyradzieckie”. Tym, co szczególnie irytowało władze partyjne, był duży wpływ duchowieństwa na słuchaczy uczelni kształcącej przyszłych pedagogów. „Istnieje tam grupa młodzieży katolickiej – istnieje Duszpasterstwo akademickie. Tak dalej przecież być nie może – grzmiał Kawecki na posiedzeniu Egzekutywy KW PZPR w grudniu 1958 r. – To jest uczelnia wybitnie specyficzna, kształcąca nauczycieli”¹⁹. W jeszcze ostrzejszej formie krytykował sytuację w opolskim środowisku studenckim Stanisław Pogan, sekretarz KW PZPR, który posunął się wręcz do pogroźek: „studenci nie chcą tego zrozumieć i zgodzić się z tym, co większość społeczeństwa akceptuje przez prawie piętnaście lat – tym samym wyobcowuje się z tego społeczeństwa. Wiercie mi, towarzysze z WSP, gdyby nasi robotnicy opolscy znali sytuację, jaka panuje na WSP, to wyciągnęliby w stosunku do młodzie-

¹⁸ Tamże, s. 303-304.

¹⁹ APO, KW PZPR w Opolu, 307, Protokół nr 56/68 z odbytego posiedzenia Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR z 10 XII 1958 r., s. 102-104.

ży na WSP straszne wnioski. Myśmy do szkół podstawowych Jezuitów nie wpuścili – a do WSP mają oni dostęp”. Pogan postulował, aby komisja mająca przeanalizować sytuację na WSP oceniła również studentów „pod względem przydatności w nauczycielstwie”. Osoby nienadające się miały być usunięte z uczelni²⁰.

Wymownym świadectwem powszechnego dystansowania się studentów od społeczno-politycznej rzeczywistości PRL był niewielki odsetek członków PZPR i Związku Młodzieży Socjalistycznej wśród słuchaczy opolskiej WSP. Pod koniec 1958 r. na uczelni tej studiowało łącznie 1158 osób, w tym 709 osób na studiach dziennych i 449 osób na studiach zaocznych. Ponad 95 proc. słuchaczy WSP należało do Zrzeszenia Studentów Polskich, ale uczelniana organizacja ZMS liczyła tylko 79 członków, w tym 56 osób przyjętych już formalnie do organizacji i 23 osoby czekające dopiero na formalne przyjęcie przez Zarząd Miejski ZMS. Jeszcze mniej, bo zaledwie dwunastu studentów należało do PZPR²¹.

Podjęmowane w późniejszym czasie działania na rzecz opanowania sytuacji politycznej w WSP, związane ze stymulowaną odgórnie aktywizacją uczelnianej organizacji PZPR, zaczęły jednak stopniowo przynosić coraz większe efekty i w marcu 1961 r. wojewódzkie władze partyjne z satysfakcją odnotowały „duży przełom”, jeżeli chodzi o rozwój organizacyjny partii w tym środowisku. Za wyraz takiego przełomu uznano uroczyste przyjęcie do partii przedstawicieli trzech pokoleń: pewnego siedemdziesięcioletniego profesora, nauczycieli akademickich w średnim wieku oraz młodzieży. Podkreślano, że dawniej nawet dobrzy aktywiści ZMS nie wyrażali chęci wstąpienia do partii, a obecnie już chętnych nie brakuje. Sukces ten tłumaczono tym, że poprawiła się praca uczelnianej organizacji partyjnej²².

Z punktu widzenia wojewódzkich władz PZPR wytworzyła się także „nienajgorsza” sytuacja, jeżeli chodzi o przynależność słuchaczy WSP do politycznych organizacji młodzieżowych. Wiosną 1961 r. już 350 spośród ośmiuset studentów tej uczelni należało do ZMS lub Związku Młodzieży Wiejskiej (liczby te odnoszą się przypuszczalnie do słuchaczy na studiach dziennych)²³.

W październiku tegoż roku uczelniana organizacja PZPR przy WSP za jedno z najważniejszych zadań wychowawczych tej instytucji uznała „kształtowanie [laickiego] poglądu i laickiej postawy” wśród młodzieży, a zwłaszcza wśród studentów pierwszego roku (z uwagi przejawiający się wśród nich

²⁰ Tamże, s. 108.

²¹ Tamże, Informacja o pracy ideowo-wychowawczej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu (rok akademicki 1957/58/59), [grudzień 1958 r.], s. 120-123.

²² APO, KW PZPR w Opolu, 316, Protokół nr 6 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego [PZPR] odbytego 30 III 1961 r., s. 227.

²³ Tamże, s. 231.

„klerykalizm”). Studenci i pracownicy naukowcy WSP mieli być angażowani w działania związane z forsowaną w tym czasie przez władze PRL laicyzacją szkolnictwa²⁴.

W połowie 1965 r. wojewódzkie władze partyjne były jeszcze bardziej usatysfakcjonowane postępującymi zmianami sytuacji w WSP. Podkreślano, że „w wyniku realizacji wniosków Egzekutywy KW [PZPR] z roku 1962, opolska WSP zanotowała szereg poważnych osiągnięć, do których należy zaliczyć duże upartyjnienie kadry naukowców i studentów”²⁵. Największe upartyjnienie występowało wśród studentów historii: 13,8 proc. (29 na 210 słuchaczy); nieco mniejsze wśród studentów filologii rosyjskiej: 10 proc. (18 na 180 słuchaczy. Do kierunków o najniższym upartyjnieniu studentów należały filologia polska (5,6 proc., 18 na 313 słuchaczy) oraz fizyka (5,6 proc., 13 na 225 słuchaczy)²⁶. Większość studentów należała do ZMS lub ZMW: odpowiednio 523 i 460 osób przy łącznej liczbie studentów 1401, według stanu na 20 maja 1965 r. Blisko 98 proc. słuchaczy WSP należało do ZSP, a 64 osoby działały w Harcerskim Akademickim Kręgu Instruktorskim. W analizie opracowanej na użytek Egzekutywy KW PZPR w Opolu przez Wydział Propagandy i Agitacji KW podkreślano, że „stopniowo ale systematycznie dokonują się pozytywne przemiany w postawach ideowych studentów oraz w procesie pogłębiania świadomości socjalistycznej. Maleje z każdym rokiem liczba studentów uprawiających praktyki religijne. Jest rzeczą bezsporną, że w tym procesie ideowego rozwoju opolska WSP uczyniła w ostatnich latach wyraźny krok naprzód”²⁷.

Jeszcze większą skalę osiągnął polityczny wpływ aparatu władzy na młodzież kształcąca się w studiach nauczycielskich w Opolu i Raciborzu. Liczba członków PZPR wśród studentów SN w Opolu wzrosła z 21 w 1963 do 31 w 1963 i 49 w 1965 r., osiągając poziom 16 proc. W SN w Raciborzu należało do PZPR w 1965 r. 48 studentów, co stanowiło 11,2 proc. Z łącznej liczby 299 słuchaczy SB w Opolu w 1965 r. aż 222 osoby należały do ZMS (75 proc.), 45 do ZMW (15 proc.), a 150 do ZHP (65 proc.). W Raciborzu, z ogólnej liczy-

²⁴ APO, KU PZPR WSP w Opolu, 1, Wnioski z zebrania sprawozdawczo-wyborczego POP [PZPR] WSP w Opolu, które odbyło się 13 X 1961 r., b.p.

²⁵ APO, KW PZPR w Opolu, 333, Protokół nr 16 z obrad Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu odbytego 1 VII 1965 r., s. 7. Niestety, wśród materiałów KW PZPR w Opolu nie udało się odnaleźć wspomnianych wniosków z 1962 r.

²⁶ Tamże, Analiza pracy ideowo-wychowawczej prowadzonej przez POP [PZPR] w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu i Studiach Nauczycielskich w Opolu i Raciborzu, 12 VI 1965 r., s. 38.

²⁷ Tamże, s. 40-42.

by 480 studentów, 285 osób należało do ZMS (67 proc.), 67 do ZMW (15 proc.) i 196 do ZHP (42 proc.)²⁸.

Faktyczny stan nastrojów wśród studentów niekoniecznie jednak odpowiadał ocenom bazującym na przytoczonych powyżej danych statystycznych. Z cytowanej powyżej analizy dowiadujemy się np., że zorganizowany na WSP „w ramach spotkań autorskich ze studentami” odczyt „pisarza katolickiego” Stefana Kisielewskiego „wzbudził żywe zainteresowanie i aprobatę uczestniczących w nim studentów”²⁹. Ku wielkiej dezaprobatie aparatu władzy w dalszym ciągu notowano „fakty wywierania wpływu na młodzież akademicką [WSP] przez kler, zwłaszcza przez sąsiadujący z uczelnią zakon jezuitów” (pocieszano się, że „zjawisko to ma wyraźną tendencję malejącą”)³⁰.

Do głównych celów „pracy ideowo-wychowawczej” PZPR i organizacji młodzieżowych w środowisku studenckim zaliczano w tym czasie „całkowite uodpornienie młodzieży akademickiej na wpływ reakcyjnego kleru”³¹. Podobne cele stawiał sobie również aparat bezpieczeństwa, sprawujący operacyjną kontrolę nad uczelniami³².

Opolski Marzec '68

Polityczna ofensywa PZPR w opolskim środowisku studenckim, do jakiej doszło w latach 60., nie zapobiegła jednak aktywnemu udziałowi tego środowiska w ogólnopolskiej akcji protestacyjnej studentów w marcu 1968 r. Od 14 marca tegoż roku opolscy studenci wiecowali oraz kolportowali – na terenie uczelni i ulicach Opola – wykonane przez siebie ulotki i plakaty.

²⁸ APO, KW PZPR w Opolu, 333, Analiza pracy ideowo-wychowawczej prowadzonej przez POP [PZPR] w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu i Studiach Nauczycielskich w Opolu i Raciborzu, 12 VI 1965 r., s. 46-47.

²⁹ Tamże, s. 43.

³⁰ Tamże, s. 43. W dalszej części cytowanego dokumentu odnotowano m.in., że we współpracy z jezuitami „kilkunastu studentów podjęło się aktywne roli agitacyjnej wśród młodzieży akademickiej” w związku z trwającą w tym czasie peregrynacją kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej.

³¹ Tamże.

³² Dobrą ilustrację działań SB wobec opolskiego środowiska studenckiego stanowi *casus* Jana Całki, studenta polonistyki w opolskiej WSP i późniejszego czołowego działacza opolskiej Solidarności. W okresie studiów próbował on współpracować z miejscowym duchowieństwem, ale w wyniku prowokatorskich działań SB zaczął być traktowany podejrzliwie jako osoba rzekomo „nasłana”. Wobec tego związał się z Klubem Inteligencji Katolickiej we Wrocławiu. Zachęcał innych studentów do wstąpienia do KIK i w ten sposób jeszcze bardziej naraził się aparatowi bezpieczeństwa. W 1965 r., na krótko przed ukończeniem studiów, został z inicjatywy SB relegowany z uczelni. AIPN Wr, 09/215, Informacja [dla I sekretarza KW PZPR w Opolu] dot. studenta IV r. filologii polskiej WSP Opole, Całki Jana, 3 VII 1964 r., k. 73-74 [pdf]; AIPN Wr, 011/1957, Notatka służbowa, 14 II 1973 r., k. 102-103.

Kulminacyjnym momentem marcowych protestów w Opolu był strajk okupacyjny w WSP 18 marca 1968 r., zakończony po trwającej wiele godzin burzliwej debacie z udziałem przedstawicieli władz uczelni i kadry naukowo-dydaktycznej³³.

Do podgrzania atmosfery w miejscowym środowisku studenckim bardzo przyczyniła się kłamliwa treść ówczesnych publikacji prasowych. Według informacji zamieszczonej 15 marca 1968 r. w „Trybunie Opolskiej”, organie prasowym miejscowego Komitetu Wojewódzkiego PZPR, aktywiści ZMS i ZMW „z uczelni opolskich: Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Wyższej Szkoły Inżynierskiej oraz Studium Nauczycielskiego [...] surowo potępiłi wybryki elementów wicherzycielskich w Warszawie”, protestując „przeciwko wykorzystaniu studentów dla brudnych, egoistycznych interesów przez wrogie i nieodpowiedzialne elementy, popierane przez Wolną Europę i inne nieprzychylne Polsce Ludowej ośrodki”. Informacja ta wzbudziła powszechne oburzenie wśród studentów. Rozwój wydarzeń szybko pokazał, że opinie uczelnianego aktywu ZMS i ZMW nie są w żadnej mierze reprezentatywne dla opolskiego środowiska studenckiego³⁴.

Ośrodkiem akcji protestacyjnej była WSP, ale strajkujący studenci występowali również w imieniu słuchaczy WSI (uczelni będącej jeszcze wówczas w powiatakach) oraz SN w Opolu. Wśród uczestników protestu nie brakowało też studentów będących członkami lub kandydatami PZPR³⁵.

Tak jak w całym kraju, aparat władzy zareagował surowymi represjami. W związku z czynnym udziałem w studenckiej akcji protestacyjnej stanęli przed sądem: Jan Czech, Ryszard Rabczyński, Marek Nowy, Mieczysław Plopa, Teodor Olbrich, Magdalena Pawlaszczyk, Jan Serbinowski, Stanisław Żebrowski (słuchacze WSP) i Jan Lasoń (były student WSP). W stosunku do ośmiu osób (oprócz Magdaleny Pawlaszczyk, którą uniewinniono z powodu braku dowodów winy) zapadły wyroki skazujące w zawieszeniu. Kilkunastu

³³ S.S. Nicieja, *Marzec 68 w Opolu*, „Opole” 1988, nr 3, s. 8-10; tegoż, *Alma Mater Opoliensis*, s. 87-90; K. Tarka, *Strajk opolskich studentów w marcu 1968 roku*, [w:] *Marzec '68 z czterdziestoletniej perspektywy*, pod red. D. Kisielewicz i M. Świder, Opole 2009, s. 119-132; Z. Bereszyński, *Marzec '68 w opolskim środowisku akademickim*, tamże, s. 144-166; tegoż, *Reperkusje Marca '68 na opolskiej WSP*, „Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego” 2004, nr 1-2, s. 29-37.

³⁴ *Pełne poparcie dla polityki partii*, „Trybuna Opolska” z 15 marca 1968 r., s. 1; Z. Bereszyński, *Marzec '68 w opolskim środowisku akademickim*, s. 146-147.

³⁵ *Marzec 1968. Trzydzieści lat później*, t. 2, *Aneks źródłowy. Dzień po dniu w raportach SB oraz Wydziału Organizacyjnego KC PZPR*, oprac. M. Zaremba, Warszawa 1998, s. 78, 130-131, 146, 149, 161; S.S. Nicieja, *Marzec 68 w Opolu*, s. 8-10; tegoż, *Alma Mater Opoliensis*, s. 87-90; J. Eisler, *Polski rok 1968*, Warszawa 2006, s. 368-370, 387-389; K. Tarka, *Strajk opolskich studentów w marcu 1968 roku*, [w:] *Marzec '68 z czterdziestoletniej perspektywy*, s. 119-132; Z. Bereszyński, *Marzec '68 w opolskim środowisku akademickim*, s. 144-166; tegoż, *Reperkusje Marca '68 na opolskiej WSP*, s. 29-37.

słuchaczy WSP zostało zawieszonych w prawach studenta, a z tej liczby siedem osób ostatecznie relegowano z uczelni³⁶.

Jedną z osób zawieszonych w prawach studenta był Krzysztof Borkowski, redaktor naczelny opolskiego pisma studenckiego „Fama”, a po latach jeden z czołowych działaczy regionalnej Solidarności. W okresie „wydarzeń marcowych” w 1968 r. oraz w następnych miesiącach zespół redakcyjny „Famy” był ostro krytykowany przez aparat władzy za przemycanie „wrogich” treści i wywieranie niewłaściwego wpływu na postawę studentów³⁷. Przed upływem roku pismo to ostatecznie przestało się ukazywać³⁸. W wyniku działań podjętych przez nowy skład Komitetu Uczelnianego PZPR miejsce „Famy” zajęło pismo „Bakalarz”, mające działać na rzecz kształtowania „socjalistycznego oblicza młodych ludzi”³⁹. Pismo to nie zyskało jednak wielkiego uznania nawet w oczach wojewódzkich władz partyjnych PZPR. W materiale opracowanym w maju 1975 r. na użytek Egzekutywy KW PZPR w Opolu oceniano, że periodyk ten „odznacza się niskim poziomem merytorycznym, graficznym i edytorskim”⁴⁰.

Po Marcu. Podsumowanie

Marzec '68 okazał się ostatecznie pyrrusowym zwycięstwem aparatu władzy. Opolskie środowisko studenckie zostało w brutalny sposób spacyfikowane, ale późniejszy czas przyniósł znaczne osłabienie w nim politycznych wpływów PZPR⁴¹. Wymownie świadczy o tym dramatyczny spadek stopnia upartyjnienia studentów. W początkach roku akademickiego 1970/1971 należało do partii już tylko 3,9 proc. studentów WSP (70 na łączną liczbę 1791). Najwyższy stopień upartyjnienia występował nadal wśród studentów histo-

³⁶ S.S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis*, s. 89; Z. Bereszyński, *Marzec '68 w opolskim środowisku akademickim*, s. 155-159.

³⁷ AP Opole, KW PZPR w Opolu, 1759, Wnioski wynikające z marcowych wydarzeń na WSP, s. 196-202.

³⁸ S.S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis*, s. 76, 89-90.

³⁹ APO, KU PZPR WSP w Opolu, Referat sprawozdawczy z działalności Podstawowej Organizacji Partyjnej [PZPR] w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu za okres od 25 XI 1967 do 6 XI 1970 r., b.p.

⁴⁰ APO, KW PZPR Opole, 368, Problemy wychowania młodzieży w województwie opolskim. Załącznik nr 4 do Protokołu nr 10/72 z posiedzenia Egzekutywy KW [PZPR w Opolu], odbytego 17 V 1972 r., s. 42.

⁴¹ APO, KU PZPR WSP w Opolu, Referat sprawozdawczy z działalności Podstawowej Organizacji Partyjnej [PZPR] w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu za okres od 25 XI 1967 do 6 XI 1970 r., b.p.; tamże, Ocena Komitetu Uczelnianego [PZPR] przy WSP [w Opolu], za okres ostatniej kadencji, [listopad 1970 r.], b.p.

rii: 6,3 proc (10 na 158). Najniższy wśród studentów fizyki: 2 proc. (5 na 247)⁴². W 1971 r. należało do partii łącznie 54 studentów, a w początkach roku akademickiego 1972/1973 zaledwie szesnastu⁴³.

Do tak dramatycznego spadku stopnia upartyjnienia studentów, oprócz traumatycznych doświadczeń Marca '68, przyczyniła się również wprowadzona w tym samym mniej więcej czasie (począwszy od 1968 r.) zmiana systemu kształcenia nauczycieli. Zmiana ta polegała na wprowadzeniu dwóch stopni kształcenia: trzyletnich wyższych studiów zawodowych oraz dwuletnich studiów magisterskich, wymaganych od kandydatów do pracy w szkołach średnich⁴⁴. Nowy system kształcenia bardzo utrudniał werbowanie studentów do partii z uwagi na krótkie okresy studiów na poszczególnych stopniach⁴⁵. Sytuacja taka utrzymywała się do 1973 r., gdy wprowadzono czteroletni system kształcenia nauczycieli z kończącym studia dyplomem magisterskim⁴⁶.

Korzystniej dla aparatu władzy przedstawiała się sytuacja, jeżeli chodzi o przynależność studentów do organizacji młodzieżowych. W 1972 r. 80 proc. opolskich studentów należało do ZSP. Do ZMS należało 490 studentów WSI (50 proc.) oraz 600 studentów WSP (34 proc.). W środowisku WSP działało też koło ZMW, liczące 596 członków (34 proc. słuchaczy tej uczelni). 104 studentów działało w HAKI⁴⁷. Liczby te nie mogły jednak przesłonić rzeczywistości, która z całą pewnością nie odpowiadała oczekiwaniom ówczesnych władz PZPR. Na posiedzeniu KU PZPR WSP w maju 1972 r. narzekano na bierną postawę szerokich rzesz studentów, ich „konsumpcyjne podejście do życia” itp.⁴⁸

⁴² Tamże, Ocena Komitetu Uczelnianego [PZPR] przy WSP [w Opolu], za okres ostatniej kadencji, [listopad 1970 r.], b.p.

⁴³ APO, KU PZPR WSP w Opolu, 8, Referat sprawozdawczy POP i KU PZPR Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu za okres od listopada 1970 do października 1972 r., s. 24.

⁴⁴ T. Kautz, dz. cyt., s. 191.

⁴⁵ APO, KU PZPR WSP w Opolu, 8, Referat sprawozdawczy POP i KU PZPR Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu za okres od listopada 1970 do października 1972 r., s. 24.

⁴⁶ APO, KU PZPR WSP w Opolu, 6, Protokół z posiedzenia KU PZPR [WSP w Opolu], odbytego 15 IX 1972 r., b. p.; APO, KU PZPR WSP w Opolu, 8, Referat sprawozdawczy POP i KU PZPR Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu za okres od listopada 1970 do października 1972 r., s. 17.

⁴⁷ APO, KW PZPR Opole, 368, Problemy wychowania młodzieży w województwie opolskim. Załącznik nr 4 do Protokołu nr 10/72 z posiedzenia Egzekutywy KW [PZPR w Opolu], odbytego 17 V 1972 r., s. 41-42. HAKI prowadził szkolne drużyny harcerskie na terenie Opola.

⁴⁸ APO, KU PZPR WSP Opole, 6, Protokół z posiedzenia KU PZPR [WSP w Opolu] w dniu 23 V 1972 r., b.p. Powodem szczególnie wielkiej irytacji wśród działaczy PZPR stała się pasywna postawa dużej części studentów w trakcie pochodu pierwszomajowego w 1972 r. „Okolo połowa elementów dekoracyjnych (których wykonanie zabrało dużo czasu i energii) nie została zabrana z miejsca wyjścia. Nad tym nie można przejść do porządku dziennego” – oburzał się Adam Suchoński na wrześniowym posiedzeniu KU PZPR WSP w 1972 r. W dalszym cią-

Sytuacja w opolskim środowisku studenckim zaczęła zmieniać się po myśli komunistów dopiero w 1973 r., wraz z narzuconą odgórnie reorganizacją koncesjonowanego ruchu młodzieżowego. Utworzony wówczas Socjalistyczny Związek Studentów Polskich odegrał niezwykle ważną rolę w rozszerzaniu wpływów PZPR wśród opolskiej młodzieży akademickiej, czego wyrazem stał się w szczególności radykalny wzrost stopnia upartyjnienia studentów⁴⁹. Efekty tej nowej ofensywy politycznej komunistów zostały jednak przekreślone przez wydarzenia z lat 1980-1981, gdy na miejscowych uczelniach rozwinęło działalność Niezależne Zrzeszenie Studentów⁵⁰.

Nie ulega wątpliwości, że od połowy lat 50. XX w. opolskie środowisko studenckie było jednym z najważniejszych źródeł kadr dla miejscowego aparatu władzy PRL. Od czasu do czasu, w krytycznych momentach historii politycznej kraju, stawało się jednak również bazą działalności opozycyjnej. Zawsze było źródłem większych lub mniejszych problemów dla władz komunistycznych, a rządzący nigdy nie mieli nad nim pełnej kontroli.

gu swojego wystąpienia wytknął on działaczom studenckim, że nie wywiązali się również z zadania zorganizowania spotkania z kombatantami z okazji trzydziestolecia Ludowego Wojska Polskiego. Konkludując, stwierdził, że „młodzież studencka nie jest wyrobiona politycznie i należy z tego wyciągnąć odpowiednie wnioski”. Podczas wrześniego posiedzenia KU PZPR WSP w tymże roku Suchoński postulował, aby władze ZSP przeanalizowały „postępowanie studentów w czasie pochodu pierwszomajowego”. Ich oceny miały być następnie skonfrontowane z ocenami KU PZPR. Zdaniem Suchońskiego, należało też wyciągnąć „odpowiednie wnioski” w stosunku do pracowników naukowych, a zwłaszcza w stosunku do opiekunów lat, którzy „nie wywiązali się ze swych obowiązków”. APO, KU PZPR WSP Opole, 6, Protokół z posiedzenia KU PZPR [WSP w Opolu] odbytego 15 IX 1972 r., b.p.

⁴⁹ Pod koniec roku akademickiego 1979/1980 należało do PZPR już ok. dziesięć proc. słuchaczy opolskiej WSP. Podobnie wyglądała sytuacja wśród słuchaczy opolskiej WSI. APO, KW PZPR w Opolu, 637, Informacja na temat upartyjnienia studentów i kadry naukowo-dydaktycznej w WSP i WSI [w Opolu], 16 VI 1980 r., s. 167.

⁵⁰ Por. M. Patelski, *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Opolu 1980-1990*, Opole 2010, s. 47-193; Z. Bereszyński, *Strajki akademickie w Opolu w 1981 roku*, „Studia Śląskie” 2009, t. 68, s. 311-341; tegoż, *Niezależny ruch studencki*, s. 282-294. W początkach 1987 r. należało do PZPR już tylko czterech słuchaczy WSP i jeden student WSI – średnio jedna osoba na ponad ośmiuset studentów! APO, KW PZPR w Opolu, 2742, Ocena wdrażania znowelizowanej ustawy o szkolnictwie wyższym w opolskich uczelniach, [1987 r.], s. 127.

Zbigniew Bereszyński

Środowisko studenckie Opola i komunistyczny aparat władzy w latach 1954-1968

Streszczenie

Funkcjonujące od 1954 r. opolskie środowisko studenckie odgrywało bardzo ważną, lecz niejednoznaczną rolę w życiu społecznym. Należało do najważniejszych źródeł kadr dla komunistycznego aparatu władzy, ale bywało też bazą działalności o charakterze opozycyjnym. Stałym źródłem problemów dla władz komunistycznych była oprócz tego religijna aktywność dużej części studentów. W październiku 1956 r. opolscy studenci aktywnie występowali na rzecz demokratyzacji życia politycznego w Polsce. W późniejszym czasie władze komunistyczne zabiegały, aby jak największa liczba studentów była zrzeszona w szeregach Polskiej Zjednoczonej Partii oraz koncesjonowanych organizacji młodzieżowych. Odniesione w tej dziedzinie sukcesy nie zapobiegły jednak udziałowi opolskich studentów w ogólnopolskiej akcji protestacyjnej w marcu 1968 r. Władze komunistyczne odpowiedziały represjami wobec studentów. Zdławienie studenckiego protestu było jednak bardzo problematycznym zwycięstwem komunistów.

Słowa kluczowe: Opole, studenci, aparat władzy, Październik '56, Marzec '68

University circles in Opole versus the communist authorities in the years 1954-1968

Abstract

University students' circles in Opole, which existed from 1954, played an important, yet ambiguous role in the local social life. For communist authorities, the university was one of the most important sources for procuring staff, but it was also a base for anti-government activities. The religious activity of many students was also a constant source of problems for the communist authorities. In October 1956, students in Opole vigorously demonstrated their support for the democratization of political life in Poland. In subsequent years, the communist authorities made efforts to attract as many students as possible to the Polish United Workers' Party and politically approved youth organizations. Success in this respect did not discourage students in Opole from participating in the national protests of March 1968. As a consequence, students were subjected to repressions. However, the suppression of student protests remained a bitter victory for communists.

Keywords: Opole, students, communist authorities, October 1956, March 1968